

דיפלומטיה של אכיפה:

ארצות הברית ולוב, ינואר-אפריל 1986

מלחמת המפרץ מחריפה את השאלות הללו. אי אפשר להתעלם מהדמיון בין האירועים במפרץ הפרסי לבין האירועים, שהתרחשו חמש שנים קודם לכן מול חופי לוב. מבחינות רבות, ניתן לראות אפוא בפעילות מול לוב בשנת 1986 מעין הקדמה למלחמה במפרץ; ואולי גם כמודל להתנהגות אמריקנית מול "מדינה מטורפת" בעולם השלישי.

בחמישה-עשר באפריל 1986 תקפו מטוסים אמריקניים חמש מטרות בלוב. זו היתה הפעולה הצבאית ההתקפית האמריקנית הראשונה נגד גורמי טרור בין-לאומיים ותקיפה אווירית ראשונה של האמריקנים מאז מלחמת ויטנאם על מטרות במדינה ריבונית, בעלת-ברית של ברית-המועצות, מול מערך מסיווי של הגנה אווירית.

ניתן ללמוד הרבה מהשיטה של התקיפה האווירית האמריקנית, שבוצעה בלילה לאחר טיסה של אלפי ק"מ מול מערך הגנה אווירית, שבו היו טילים קרקע-אוויר מן המתוחכמים בעולם. אך נראה, כי באותה תקיפה אווירית אמריקנית ובארבעת החודשים שקדמו לה טמונות סוגיות נוספות, וביניהן:

- ★ באיזו מידה היה מועמר קדאפי, מנהיג לוב, המטרה הישירה והעיקרית למבצע?
- ★ האם יכולה המדיניות האמריקנית כלפי לוב להיחשב כמקרה מאפיין של דיפלומטיה של אכיפה**? ואם כן, האם היתה זו דוגמה מוצלחת להפעלת אסטרטגיה כזו?
- ★ מדוע נבחרה לוב כיעד ראשון לנחישות האמריקנית למלחמה בטרור הבינ-לאומי, ולא סוריה, או איראן, שחלקן בטרור הבינ-לאומי באותה תקופה היה גדול מחלקה של לוב?
- ★ מה היה היעד לתקיפה המאריקנית? מה היו מטרותיה וכיצד נבחרו?
- ★ מה היו התוצאות של התקיפה האווירית במישור הטקטי? ומה היו הישגי המדיניות האמריקנית בראייה הרחבה יותר?

coercive diplomacy

סאיל זאב לכישי*

- * ראש הענף לתולדות חיל האוויר.
- 1. דיוויס, שם.

מדיניות זו השתלבה במאבק נגד ברית-המועצות, שגם הוא אפיין את ממשל ריגן. לנוכח שתי המגמות הללו היו לוב ומנהיגה, מועמר קדאפי, יעד מועדף.¹

באוגוסט 1981 הפילו מטוסי F-14 של הצי השישי שני מטוסי סוחוי 22 של לוב מעל לים התיכון. במקביל הוטלו על לוב בראשונה סנקציות כלכליות, שעיקרן אמברגו על ייבוא נפט מלוב. זו היתה דוגמה ראשונה לדיפלומטיה של אכיפה: שימוש בכוח סמלי, המרמז על נחישות ועל נכונות להפעיל כוח נוסף, אם המטרה לא תושג. ואכן, בשנתיים לאחר פעולה זו חלה ירידה משמעותית במעשי טרור נגד אמריקנים, שניתן לייחסם ישירות ללוב.

בשנים 1984-1985 חל גידול משמעותי במעשי הטרור הבינלאומי. במהלך 1985 נרשמו יותר מ-800 פעולות טרור בעולם, כאשר חלק גדול מהן כוון נגד יעדים

מדוע דווקא לוב?

הימצאות הצי השישי האמריקני בים התיכון והמעורבות המעמיקה של ברית-המועצות בלוב, כולל מתן שירותי נמל לחיל הים הסובייטי, היו כל השנים מקור למתיחות. גורמים אחרים למתיחות היו המדיניות המוצהרת של קדאפי לסייע ל"תנועות שחרור" בכל העולם והפעילות החתרנית של לוב בקרב מדינות פררמערביות בעולם הערבי ובאפריקה. את ארצות-הברית תפס המשטר של קדאפי כאויבתו הראשית והעיקרית, וככזו גם כיעד לפעולות טרור.

הממשל של רונאלד ריגן אימץ לעצמו מלכתחילה שיטות פעולה אחרות משל הממשל שקדם לו, של ג'ימי קארטר, להתמודד עם טרור ועם מדינות, התומכות בטרור.

זירת הים התיכון

לוב של קדאפי נתפסה כאיום אמיתי על האינטרסים האמריקניים הגלובליים, ובעיקר במזרח התיכון ובאפריקה.⁵ במחצית השנייה של 1985 עסקו פקידים רמידרג בממשל ריגן בניסיון לבנות חזית משותפת עם המצרים נגד לוב.* בסופו של דבר סירבו המצרים ליטול חלק במהלך כזה.

גם ההכרזה של קדאפי, כי תחום המים הטריטוריאליים של ארצו** יורחב על פני כל מפרץ סירט, קוממה עליו את האמריקנים. הם ראו בכך הצרה ישירה של צעדי הצי השישי בים התיכון.⁶

לוב, ובמיוחד קדאפי, נתפסו גם כיעד נוח יותר מאשר איראן, או סוריה, ללחץ כלכלי וללחץ צבאי אמריקני בשל התחושה, כי בלוב מדובר בשלטון רופף של אדם אחד, החשוף למתיחויות פנימיות, והיה קרוב להרבה מאוד ניסיונות הדחה. האמריקנים רצו להאמין (בדומה במקצת למה שהתרחש בעיראק שנים מאוחר יותר), כי לחצם יעודד את הרגשות נגד קדאפי בעיקר בקרב הקצונה הלוברית, ויביא להדחתו המהירה.

ולבסוף, אין להתעלם מהמישור האישי. בין הנשיא ריגן לקדאפי הוחלפו עם השנים "מהלומות מילוליות" כמעט ללא אח ורע בהיסטוריה של היחסים הבינלאומיים. קדאפי תואר כברברי, כקצת מטורלל וככלב שוטה. ריגן "זקן עלוב" ו"שחקן קולנוע רע".⁷

למרות איהבהירות לגבי מעורבות לוב בפעולות הטרור בשדות התעופה של וינה ושל רומא, הוחלט מיד למחרת האירוע להגיב צבאית נגדה.

באחד בינואר 1986 טס צוות של בכירי הטייסים מטייסות F-111 של חיל האוויר האמריקני, שנמצאו בבריטניה, לבסיס רמשטיין בגרמניה. במפקדת חיל האוויר של הכוחות האמריקניים באירופה (USAFE) נדרשו הטייסים לתכנן תוך זמן קצר תכנית לתקיפה אווירית על שני שדות תעופה בלוב (טריפולי ובנינה), ולהציגה לאישור – פעולת תגמול, שתהיה מעין "פעולת מראה" למעשי הטרור בשני שדות התעופה באירופה שלושה ימים קודם לכן.

מדיניות של "נסה וראה"

כאמור, כבר בתחילת ינואר 1986 היה ברור לממשל האמריקני, כי עליו לפעול נגד הטרור הבינלאומי. לוב נבחרה כמטרת הפעולה, ונותרה דילמה – אילו אמצעים להפעיל, באיזו צורה, ובאיזה לוח זמנים?

בתוך הממשל נחלקו הדעות בין התומכים בפעולה צבאית מיד, ובראשם ג'ורג' שולץ, שר החוץ, ואדמירל ג'ון פוינדקסטר, היועץ לביטחון לאומי, לבין הדורשים להמתין, ובראשם כספאר וינברגר, שר ההגנה, אדמירל תומאס קראו, יושב-ראש המטות המשולבים, ואנשיו. חלק מהדרישה להמתנה נבע מסיבות מעשיות – הצורך לאסוף את כל המודיעין הנדרש, ולתכנן היטב את הפעולה הצבאית כך, שתפעל נגד המטרות ההולמות ביותר את

אמריקניים ונגד אזרחים אמריקניים.² האירוע הבולט ביותר והמתסכל ביותר מבחינה אמריקנית היה חטיפת מטוס TWA בביירות ביולי 1985 – איש צבא אמריקני נרצח, ועשרות בני ערובה עמדו למיכוח ממושך ומשפיל. את המעשה לא ניתן היה לקשור ללובים בשום צורה. ההשפלה בביירות הביאה את ממשל ריגן לחפש בראשונה ברצינות אחר הזדמנות להכות צבאית מדינות, התומכות במעשי טרור, ומסייעות למבצעייהם.

באוקטובר 1985 תקף חיל האוויר הישראלי את מפקדת אש"פ בתוניס, לאחר רצח ישראלים ביאכטה בנמל בקפריסין. גם לגבי ישראל זה היה צעד חדש במלחמתה בטרור, והכרה באחריות המשלחים והמעודדים למעשי טרור. באותו חודש נחטפה הספינה אקילה לאורו – אזרח אמריקני נרצח. בתגובה, לא היססה ארצות-הברית לפגוע בריבונות של מצרים, ויירטה מטוס נוסעים מצרי, שנשא עמו את החוטפים.

בסוף דצמבר 1985 טבחו מחבלים פלשתינאיים, שהזדהו כאנשי ארגונו של אבו נידאל, בנוסעים בשדות התעופה של וינה ושל רומא – עשרים איש, וביניהם ילדים, נרצחו, ויותר ממאה נפצעו, וביניהם אמריקנים רבים. במקביל, מינה הנשיא ריגן את ג'ורג' בוש, סגן הנשיא (לשעבר מנהל הסוכנות המרכזית לביטחון, CIA), לעמוד בראש ועדה, שתלמד את הטרור הבינלאומי, ותגבש דרכי פעולה נגדו. מסקנות הוועדה הצביעו על איראן, על סוריה ועל לוב, כמדינות העיקריות, העומדות מאחורי הטרור, ומסייעות לו.

מדוע נבחרה דווקא לוב כיעד הראשון למדיניות האמריקנית?

טוענים, כי לוב הביאה זאת על עצמה. כך, לדוגמה, נהנו אנשי אבו נידאל מתמיכה לובית, אבל עיקר אימוניהם נעשו בלבנון בחסות סורית. אך, בניגוד לסוריה, שהשכילה לשמור על שתיקה סביב הטבח בשדות התעופה, הכחיש קדאפי מחד גיסא את מעורבות ארצו בפיגוע, ומאידך גיסא מיהר לברך את המבצעים.³ בכך עורר כמובן, זעם אמריקני רב, והודגשה מרכזיותו בתמיכה בטרור נגד ארצות-הברית.

מצביעים על "יתרון" נוסף של לוב ביחס לסוריה, או לאיראן: לוב היתה חלשה יותר צבאית, וקל יותר לאמריקנים לתקופה לעומת איראן ולעומת סוריה. לוב מבודדת יחסית בעולם הערבי ובעולם כולו. גם ההתחייבות הסובייטית להגנתה רופפת יותר לעומת הקשרים בין סוריה לברית-המועצות.⁴ לוב היתה גם יותר פגיעה לסנקציות כלכליות: עיקר ייצואה נסמך על נפט, שיוצא למדינות המערב, ותמורתו נרכשו רוב הסחורות והציוד, החיוניים לכלכלת לוב.

באותה תקופה שקעה ארצות-הברית במשאומתן סודי ורגיש עם איראן אודות אספקת נשק תמורת שחרור בני ערובה (לימים נודעה הפרשה כ"איראנגייסי"). גם לסוריה היו מהלכים בלבנון והשפעה על חלק מהגופים, שהחזיקו בבני הערובה. פעולה צבאית נגד סוריה, או נגד איראן, יכלה לטרפד את המאמץ האמריקני הזה.

שיאה של פעילות זו היתה בביקור של אדמירל ג'ון פוינדקסטר, סגנו של רוברט מקפארלן, יועץ הנשיא לביטחון לאומי, בספטמבר 1985 במצרים. הכוונה היתה לבנות "אסטרטגיה צבאית משותפת" נגד לוב, שבמרכזה מבצע צבאי מצרי בתמיכה אמריקנית, שיכבוש שטחים בלוב, בתקווה, כי מהלך כזה יביא גם להפלת קדאפי.

יש מידה רבה של צביעות אמריקנית בנקודה זו. גם קנדה הרחיבה את תחום מימיה הטריטוריאליים לכל רוחב מפרץ האדסון, המפריד בינה לבין ארצות-הברית, אך קנדה לא "זכתה" בעקבות כך להתייבבות של חיל הים האמריקני מול חופיה.

2. צימרמן, ע' 196.
3. רונן, ע' 510.
4. סטורק, עמ' 7-6; צימרמן, עמ' 196-198.
5. ברמן, עמ' 291-292.
6. סטורק, ע' 7.
7. רונן, עמ' 510-514.

היעד האסטרטגי. הועלה גם הצורך לתגבר את הכוחות, המסוגלים לבצע פעולה כזו.

המתנה היתה חיונית גם כדי לאפשר תיאום מרבי עם בעלות-הברית האירופיות של ארצות-הברית. חיוני היה להבטיח תמיכה מרבית מבית – של הקונגרס ושל העם האמריקני – לפעולה צבאית, העלולה להביא עמה גם קרבנות. הימצאות כ-1,500 אזרחים אמריקניים בלב, שיכלו להפוך לבני ערובה – חלום הבלהה של כל ממשל אמריקני – הפחיתו את הלהט לפעול צבאית מיד.⁸

גם הנשיא ריגן התלבט בין הדעות השונות של יועציו, והעדיף לפעול נגד לוב בתגובה לאירוע, שבו תיתפס כש"ידיה מגואלות בדם", ואחריותה אינה מוטלת בספק, ולא בעקבות הטבח בשדות התעופה, שבו הקשר הלובי היה במקרה הטוב רופף.

לאור כל הנימוקים הללו נדחתה האופציה לפעול צבאית מיד, והוחלפה בדיפלומטיה של אכיפה – זהירה יותר, מדורגת יותר וגמישה יותר.

בדיפלומטיה של אכיפה ניתן להשתמש להשגת שני יעדים: למניעה – באמצעות הרתעה – או לעצירת היריב. היעד השני קשה יותר להשגה כיוון שהוא מחייב שינוי במדיניות היריב, וכרוך בדרך כלל בהשפלה ובאבדן יוקרה.

בחודשים ינואר-אפריל 1986 ניהלה ארצות-הברית דיפלומטיה של אכיפה נגד לוב, שכללה יסודות משתי הדרכים גם יחד: הרתעה, שכוונה ללחוץ על קדאפי לא לעשות מעשי טרור, וגם צעדים אכיפתיים, שנועדו לשנות את מדיניותו.

לאחר הגדרת המטרה הנדרשת, יש לבחון בהפעלתה של דיפלומטיה של אכיפה את הזמן – אם הזמן חיוני, תשולב דיפלומטיה של אכיפה באולטימטום, שיגדיר מועד אחרון למימוש דרישת האוכף. אולם, מדיניות הממשל בינואר 1986 לא הציבה לעצמה, ולפיכך גם לא לקדאפי, לוחזמנים נוקשה למימוש.

דיפלומטיה של אכיפה יכולה להוביל לאבדן השליטה ולהידרדרות בלתי-רצויה ובלתי-מתוכננת. הפעלת אסטרטגיה כזו מחייבת התייחסות מתמדת לאירועים, ובחינה מתמדת של הצעדים הנקטים. מודע ליתרונותיה של דיפלומטיה של אכיפה ולחסרונותיה, אימץ ממשל ריגן תפיסה של "נסה וראה". את הצעדים של הממשל האמריקני באותם חודשים ניתן לחלק לשלושה שלבים. לאחר כל שלב עצר הממשל, בחן את צעדיו, והמשיך לשלב הבא, החמור יותר ביחסו כלפי לוב.

השלב הראשון החל מיד לאחר פעולת הטרור בשדות התעופה בווינה וברומא. הוא התמקד בהכרזת סנקציות כלכליות על לוב ובקריאה לאזרחים האמריקניים במדינה זו לעזובה מיד. סנקציות כלכליות הונן נשק נוח, שאינו מחייב פעולה ממשית, ובפועל נתפסו יותר כהצהרותיות וכאיתות למדינות אירופה, שלא מיהרו להזדהות עם המדיניות האמריקנית.

במקביל נמשכו ההכנות במישור הצבאי. כבר בארבעה בינואר הגישו צוותי התכנון של חיל האוויר האמריקני

תכניות ראשונות לביצוע תקיפת גמול על שני שדות תעופה בלוב. במקביל, הציג חיל הים האמריקני את תכניותיו לתקוף אותן מטרות. עקרונית, שתי התכניות היו זהות – הפעלת מעט מטוסים, תוך ניצול מרבי של הפתעה אסטרטגית ושל הפתעה טקטית. כתבות בתקשורת האמריקנית על האפשרות לפעול צבאית נגד לוב הוכיחו למתכננים, כי ההפתעה אבדה, וצריך לתכנן מבצע שונה – רחב-היקף, עם דיכוי מסווי של ההגנה האווירית הלובית; ובהכרח שילוב בין מטוסים מחיל הים ומחיל האוויר.⁹

בוואשינגטון הוקמה ועדה מיוחדת*** לבחירת המטרות לתקיפה אווירית פוטנציאלית בלוב.¹⁰ מיד עם התכנסות הוועדה התגלעו חילוקי-דעות בין אנשי המטות המשולבים ובין נציגי המועצה לביטחון לאומי. אנשי הצבא התנגדו להצבת כל מטרה, שלא נקשרה ישירות לפעילות טרור. כך התנגדו לתקיפת מטרות כלכליות, שהציעו אנשי המועצה לביטחון לאומי. אנשי המועצה לביטחון לאומי רצו להשתמש לתקיפה באמצעי-לחימה מגוונים – טילי שיוט טומהוק, מפציצים כבדים B-52, ואפילו "המפציץ החמקן". אנשי הצבא דחו את כל הצעותיהם משום שחששו פן שימוש באמצעי-לחימה בעלי "קונוטציה גרעינית" עלול ליצור מתיחות רבה ומיותרת עם ברית-המועצות. אנשי הצבא, סירבו גם להפעיל את האמצעים המתוחכמים ביותר, שהיו קיימים בארסנל הצבאי מחשש חשיפה. בתקופה זו נבחנו מאות מטרות בלוב, אך עם חלוף הזמן הסיפול בנושא התמעט, והיתה תחושה, כי הסבירות לביצוע התקיפה קטנה.¹¹

בסופו של דבר, השלב הראשון לא הביא בעקבותיו את התוצאות המקוות. ההכרזה על סנקציות כלכליות לא גרמה לרושם הנדרש: הכרזות קדאפי גברו, ואירופה מיאנה ליטול חלק במאמץ האמריקני. אולם, הכוח הצבאי, שעמד באזור לרשות ארצות-הברית, תוגבר משמעותית: לנושאת המטוסים היחידה בים התיכון, קוראל סי, הצטרפה בשבעה-עשר בינואר נושאת המטוסים סרטוגה. גם המאמץ המודיעיני הורחב.¹²

ב-23 בינואר החל השלב השני: הנשיא ריגן הורה לצי השישי לקיים סדרת אימונים בסמוך לחופי לוב, אך ללא חציית קו התיחום של המים הטריטוריאליים המורחבים של לוב – קו הרוחב 3230, שכונה על-ידי קדאפי, "קו המוות".

התמרונים הימיים היו פשרה בין "נציים" ל"יונים" בממשל האמריקני. היו שנתפסו להסבר הרשמי, כי מדובר בתמרונים לאבטחת חופש השיט בים התיכון, שהקשר שלהם למעשי הטרור בשדות התעופה בדצמבר, מקרי בהחלט. אחרים יכלו לראות בתמרונים שלב נוסף ב"הידוק הבורג" מול קדאפי – פרובוקציה ברורה, שמטרתה לבחון את תגובתו. המחמירים אמרו, כי המטרה היתה להכריחו להגיב, כדי לתת לגיטימציה לפעולה צבאית של ארצות-הברית להגנת חייליה.

8. צימרמן, עמ' 201-202.
9. מרטין רולוקוט, ע' 268.
10. בולגר, ע' 388.
11. מרטין רולוקוט, ע' 271.
12. הירש, ע' 71.

***
בראש הוועדה עמד ריצ'ארד ארמיטראז, וחבריה – נציגים ממשד החוץ, מסוכנות הביון, מהמועצה לביטחון לאומי ומהמטות המשולבים.

בארצות-הברית – די מאופקת: הרוסים גינו בחריפות את הפעולה הצבאית, אך לא ליוו את הגינוי בצעדים של ממש. אדרבא, גורבצ'וב קרא ב-26 במארס לשיחות על נסיגה הדדית של הציים המעצמתיים מהים התיכון. "התמרון הימ" הסתיים ב-27 במארס, שלושה ימים מוקדם מהתכנון הראשוני. האמריקנים הצליחו לגרור את קדאפי לפעולה, ופעלו צבאית נגדו. האמריקנים קיוו, כי די יהיה בהפגנת עוצמה זו ובחשיפת קלונו של קדאפי, כדי לגרום לקצינים מצבאו להתקומם, ולהדיחו, אך הם התאכזבו די במהרה. בארצות-הברית ציפו, כי גם אם לא יתקומם צבא לוב, האירועים יחייבו את השליט הלובי להתעמק יותר בענייניו הפנימיים, ולזנוח לפחות זמנית את עיסוקו בטרור.

אך קדאפי התגלה כקשה ל"אכיפה", ואולי גילם בכך את אחת החולשות בדיפלומטיה של אכיפה: קשה לאמוד במדויק ולקבץ את עוצמת המוטיווציה של היריב ה"נאכף". הדבר יכול לנבוע ממודיעין חסר, או לקוי, או ממגבלה חמורה יותר של הבדלי מנטליות בין ה"אוכף" ל"נאכף". מה שנתפס אצל ה"אוכף" כאיום משמעותי יכול להתקבל אצל היריב כתשלום "קביל" עבור השגת מטרתו. תנאו של ה"אוכף", שנתפסים בעיניו כהגיוניים, יכולים להביא את היריב לקביעה, כי מבחינתו מדובר בנושא, שעליו "ייהרג ובל יעבור". הדבר נכון במיוחד כאשר מדובר בדמות אידיאולוגית כל כך, ולא בהכרח רציונאלית, כמו קדאפי.

לא עברה אלא יממה, ואצל גורמי המודיעין האמריקניים הצטברו יותר משלושים מברקים, ששלחה לוב לנציגויותיה ברחבי העולם. המברקים קראו לבצע פיגועי טרור נגד מטרות אמריקניות. מעולם לא הוצגו המברקים הללו בפני הציבור בטענה של חיסוי על מקורות מודיעין, אולם טוענים, כי המברקים כללו הנחיות קונקרטיות, כמו הוראה לפגוע בממתנים בשגרירות האמריקנית בפאריס. בשלושה באפריל התפוצצה פצצה במטוס TWA, שהיה בטיסה מאתונה לדומא – ארבעה נוסעים אמריקניים נשאבו החוצה מבעד לפתח, שנפער בגוף המטוס. בארבעה באפריל יירטו גורמי מודיעין מערביים מברק מנציגות לוב במזרח ברלין, שדיווחה על אירוע, העומד להתרחש. למחרת התפוצצה פצצה בדיסקוסק במערב ברלין, שבו נהגו לבלות חיילים אמריקניים – חייל ובת-לווייתו נהרגו. המודיעין הגרמני יירט מברק מנציגות לוב בברלין, שהבריקה ללוב על הצלחת האירוע. תוך שעות ספורות הונחה התשדורת הלובית על שולחנו של הנשיא ריגן. חוקרים רבים הטילו ספק בבהירותו של המברק הלובי – האם פוענח ותורגם כראוי? והאם היה בו כדי להצביע חד-משמעית על לוב כאחראית לפיגוע? לדידו של הנשיא ריגן, זו היתה ההוכחה המוחלטת שחיפש: לוב נתפסה כש"ידיה מגואלות בדם". הדרך היתה פנויה וברורה לפעולה צבאית ישירה וגלויה מול קדאפי בלוב. ההחלטה לתקוף אווירית את לוב נפלה עוד באותו יום.¹⁶

הצי השישי ביצע שני סבבים של תמרונים ימיים מול חופי לוב, שכונו Attain Document. אדמירל קולסו, מפקד הצי השישי, תדרך אישית את קציניו. ההנחיות היו לא לפתוח באש, אלא רק במקרים של איום ממשי. הוא העדיף "ללכת על בטוח", ולהמתין עד שתצטרף נושאת מטוסים שלישית, אמריקה, שהיתה צפויה להגיע לים התיכון במארס, כביכול כדי להחליף את סרטוגה. מודיעין רב נאסף במהלך התמרונים, אך קדאפי לא נפל למלכודת, ולא הגיב על הפרובוקציה. הוא הרבה לאיים, אך מטוסים וכלישיט לוביים לא התקרבו יותר על המידה לכוחות הצי השישי.

ממשל ריגן הגיע למסקנה, כי המסר לא נקלט היטב בלוב. המודיעין דיווח, כי קדאפי הורה להתמקד בפעולות טרור נגד מטרות אישיות אמריקניות, וזה רק חיזק את התחושה, כי יש להעלות את ההימור.¹² בארבעה-עשר במארס התחיל השלב השלישי במדיניות האמריקנית. הנשיא ריגן הורה לצי השישי לבצע שוב תמרונים ימיים מול חופי לוב תוך כניסה במפגיע למפרץ סירט, אל מעבר ל"קו המוות". רשמית, הוגדרה גם סדרה זו במסגרת Attain Document, שמשמיתה אבטחת חופש השיט. אך היה ברור לכל, כי זה שלב נוסף ב"נסה וראה".

לפקודת התמרונים נוסף הנספח המבצעי Prairie Fire שעסק בתגובה צבאית לאלימות לובית.¹⁴ בשבעה-עשר במארס הגיע וינברגר ללונדון, ותדרך אישית את מפקד הצי השישי. הנחיותיו – מותר לתקוף ראשונים כאשר מרגישים מאוימים על-ידי מטוסים, או על-ידי כלישיט, לוביים. מותר לתקוף מערכות מל"ם וסוללות טילים קרקע-אוויר בחוף הלובי אם אלו ירכשו מטרות אמריקניות.¹⁵

ב-24 במארס לאחר חצות, לאחר ששלוש נושאות המטוסים ואניות הליווי שלהן התארגנו להגנה, חצתה משחתת אמריקנית ראשונה את "קו המוות", והעמידה את יוקרתו של קדאפי למבחן עליון. בשעות אחר-צהריים הגיעה התגובה הלובית. טילים SA-5 נורו לעבר מטוסים אמריקניים. המערכת האמריקנית היתה מוכנה: השיגורים אותרו, והופעל מערך מסיווי ללוחמה אלקטרונית, שהסיט את הטילים.¹⁴ אדמירל קולסו לא הגיב מיד. העריכו, כי ייתכן, שמדובר בירי בשגה. בוואשינגטון תהו מדוע מתעכבת התגובה האמריקנית. אחר-צהריים נורו עוד טילים נ"מ לעבר האמריקנים, ומטוסי חיל הים שיגרו טילים נגד מל"ם (HARM) לעבר סוללת הטילים בסירט, שסומנה עוד לפני תחילת התמרון. כלישיט לוביים; שהתקרבו לאניות האמריקניות, הותקפו. למחרת תקפו האמריקנים את סוללת הטילים וספינות לוביות. ערפל הקרב ולהט הקרב גרמו טעויות. לפחות במקרה אחד שוגר טיל ים-ים הרפון על מטרה, שהתבררה כלהקת ציפורים.¹⁵

התגובה הלובית הרשמית דיברה על גמול צפוי, אך תגובתה הצבאית היתה מצומצמת בהיקפה – לא הופעלו מטוסים כלל – למרות שהלובים דיווחו על 56 הרוגים מכוחותיהם. התגובה הסובייטית היתה – כפי שציפו

13. ווקס מיליטאריס, ע' 135.
14. לפירוט האירועים ראו בולגר, עמ' 393-396.
15. מדטין רוולקוט, ע' 283.
16. הירש, ע' 71.

המטרה – קדאפי?

בשעה 0200 (שעון לוב) בחמישה-עשר באפריל תקפו מטוסים אמריקניים חמש מטרות בתוך שטח לוב. שמונה-עשר מטוסים F-111F, שהגיעו בטיסה ישירה מבסיסהם בבריטניה, תקפו שלוש מטרות במערב לוב: תשעה תקפו את הקומפלקס הצבאי בבאב אלעזיזה, מפקדתו של קדאפי ומעונו בדרום העיר טריפולי, שישה תקפו את הרחבה הצבאית של שדה התעופה הבין-לאומי של האזור, ושלושה את בסיס הקומנדו הימי הלובי בסידי בלאל על חוף הים התיכון. באותו זמן בדיוק תקפו חמישה-עשר מטוסים A-6E של הצי השישי שתי מטרות במזרח לוב: שבעה מטוסים תקפו את המחנה הצבאי אלג'מאהיריה בבנגאזי, ושמונה תקפו את שדה התעופה בנינה הסמוך. בנוסף, נורו עשרות טילים נגד מערכות המכלים ונגד סוללות טילים קרקע-אוויר. באזור טריפולי פעלו למטרה זו שישה מטוסים A-7E, ובאזור בנגאזי – שישה מטוסים A/F-18 (כולם מחיל הים). התקיפה לוותה במאמץ מסיווי של מטוסים ללוחמה אווירית EF-111 של חיל האוויר, שהגיעו מבריטניה, רב-6B AE של חיל הים. להגנה אווירית, להתרעה אווירית ולחילוץ נמצאו באוויר עוד מטוסים רבים מחיל הים האמריקני. סך הכל השתתפו במבצע, שכונה Eldorado Canyon, 45 מטוסי תקיפה וכחמישים מטוסים למשימות עזר.

השימוש במטוסים נקבע, כאמור, עוד בשלבים ההתחלתיים של התכנון. אופציות אחרות, כמו הפעלת כוח קומנדו, נפסלו בעיקר בשל החשש לאבדות אמריקניות רבות. הניסיון להקטין ככל הניתן את האבדות האמריקניות היה בסיסי לכל אורך הפעלת הכוח האמריקני. הנשיא ריגן חשש פן העם האמריקני לא יסבול מבצע, שיביא עמו אבדות רבות. מול לוב העליזות האווירית של ארצות-הברית היתה ברורה ומוכחת, ולכן הועדפה פעילות אווירית. אלא שהמטוסים הרלוונטיים של חיל האוויר – F-111 – היו ערוכים בבריטניה, מרחק של אלפי ק"מ מהמטרות בלוב. הצורך לשלבם במבצע יצר בעיות בדרג הפוליטי ובדרג המבצעי. היה צורך בהסכמה בריטית להפעלת המטוסים. מרגרט תאצ'ר, ראש ממשלת בריטניה, נתנה את הסכמתה לכך, אך שיתפה בהחלטה רק חלק משריה, שגם הם לא התלהבו להסכים לכך. תאצ'ר קיבלה, לבקשתה, הבטחה מפורשת מהנשיא ריגן, כי המטרות שיותקפו קשורות אך ורק לטרור הלובי. היא אף פנתה ליועץ משפטי, שנתן לה חוות-דעת, כי תקיפה כזו עולה בקנה אחד עם אמנת הארלם. כמו כן, הוסבר לתאצ'ר, כי רק שימוש במטוסים הללו יקטין את הסיכון של פגיעה באזרחים לוביים חפים מפשע.

טיסה מבריטניה ללוב דרשה גם הסכמה של צרפת ושל ספרד לטוס מעל שטחיהן. הצרפתים התלבטו זמן קצר בלבד, והעבירו תשובה שלילית לפנייה האמריקנית. כך גם עשו הספרדים. לפיכך, הצטרפו המטוסים להקיף את חצי האי האיברי, ולהיכנס לים התיכון מעל מצר גיברלטר – נתיב של 2,800 מיל (יותר משש שעות טיסה). טיסה כה ארוכה בלילה הנה אתגר מבצעי ממדרגה

ראשונה. מינואר 1986 הרבו טייסי F-111 לבצע טיסות "מודל", שכללו ניווטים ארוכי-טווח עד לתורכיה, שכללו כמה תדלוקים באוויר. חיוניות התדלוק באוויר חייבה את האמריקנים לפתח שיטה חדשה לטיסה. בדרך כלל, תדלוק באוויר הנו מפגש של המתדלקים עם המטוסים המתדלקים בנקודת מפגש קבועה מראש. כאן הוחלט, שהמתדלקים יטוסו במבנה אחד עם מטוסי הקרב לאורך מרבית הנתיב, ויתדלקו כמה פעמים בכל כיוון. הדבר חייב להוסיף מטוסי תדלוק KC-135, שיתדלקו את מטוסי התדלוק KC-10, שיתדלקו את מטוסי הקרב.¹⁷ נעשה שימוש ב-28 מטוסי תדלוק, שהגיעו במיוחד מארצות-הברית (חלקם רק ב-24 השעות האחרונות לפני המבצע). ביצוע התקיפה בלילה גרם לסרבול רב בביצוע. ארצות-הברית החליטה לתקוף בלילה (ולא ביום, כפי שעשה חיל האוויר הישראלי, כאשר תקף את מפקדת אש"פ בתוניס) מכמה סיבות:

- * בראש ובראשונה תקיפה בלילה הבטיחה, להערכת האמריקנים, מעט אבדות למטוסיהם. זו היתה תגובת-יתר לאבדן שני המטוסים האמריקניים מעל לבנון, שנורו עלידי טילים SA-7 כשלוש שנים קודם לכן כשתקפו באור יום. האמריקנים העריכו, כי בלילה ערנות היחידות של ההגנה האווירית הלובית ויכולתן קטנות מאוד לעומת יכולתן וערנותן ביום.
- * פעולה בלילה הקטינה את הסיכון להיתקל במטוסים עוינים – דבר, העלול לסבך עוד יותר את המבצע.
- * פעולה בלילה הקטינה את הסיכון, כי ייפגעו מומחים רוסיים, שאיישו חלק מיחידות ההגנה האווירית, שהיו חלק ממטרות הפעולה.¹⁸
- * תקיפה בלילה הקטינה את האפשרות, כי אזרחים לוביים, שייקלעו באקראי לאזור המטרות, ייפגעו. חלק מהמטרות היו בלב אזור עירוני מאוכלס.
- * נימוק אחר, שלא הוצג רשמית, וקשור לסוגיה המרכזית של יעדי התקיפה, היה הסיכוי הגדול ביותר לתפוס דווקא בשעת לילה כזו את קדאפי ישן "שנת ישרים" בביתו בבאב אלעזיזה.

היעד האסטרטגי של מבצע Eldorado Canyon היה: "להשמיד מרכיבים עיקריים של מפקדות, של מתקני אימון ושל תשתית מסייעת לטרור הלובי."¹⁹ לפי בולגר, היעד האסטרטגי והיעדים המבצעיים, שנבעו ממנו, נקשרו קשר חד-ערכי ובלתי-משמע לשתי פנים רק לטרור.* בנאום לאומה האמריקנית מיד עם סיומה של התקיפה האווירית, פירט הנשיא ריגן את כל שלבי מדיניותו כלפי לוב בחודשים האחרונים: "ניסינו דיפלומטיה שקטה, הוקעה בינלאומית, סנקציות כלכליות והפגנת כוח צבאית, אך מאום לא עזר." ורק אז המשיך הנשיא, בעקבות ההוכחות החד-משמעיות שקשרו את לוב לפיצוץ בדיסקוטק בברלין, בוצעה התקיפה, שתוארה כ"כמה תקיפות על מפקדות, על מתקני טרור ועל נכסים צבאיים, שמסייעים לפעילות החתרנית של מועמר קדאפי."²⁰ יש בדברי הנשיא משום הרחבה של יעדי התקיפה ושימוש

- 17. קורדסמן, עמ' 359-355.
- 18. קורדסמן, ע' 359; מרטין וולקוט ע' 286.
- 19. בולגר, ע' 406.
- 20. הירש, ע' 84.

- * היעדים האופרטיביים למבצע היו:
  1. להפציץ מתקני טרור בטרפולי: מחנות עזיזה, מחנה האימון במוראת סידי בלאל, שדה התעופה הצבאי של טריפולי.
  2. להפציץ מתקן טרור בבנגאזי: מחנות ג'מאהיריה.
  3. דיכוי ההגנה האווירית הלובית: הפצצת שדה התעופה הצבאי של בנינה, השמדת מערכת המכלים להגנה אווירית.

שיתברר, כי, אכן, נהרג קדאפי בהפצצה. בפסקה זו הוגדר חיסול קדאפי כתוצאה של מקריות, ולא כפעולה מתוכננת.²⁴

אדמירל קראו, יושב ראש המטות המשולבים, הכחיש, כי חיסול קדאפי היה ברשימת מטרות התקיפה. הוא הודה, כי בדיוני הוועדה, שקבעה את המטרות, היו שיחות כלליות על חיסול מנהיג לוב. לדבריו, רבו במהלך הדיונים ההתלוצצויות בנושא, אך רברבנות זו לא היתה רצינית.* בדיון בקונגרס, כמה ימים לאחר התקיפה, נשאל שר ההגנה וינברגר, האם ניתן להגדיר את התקיפה אחרת מאשר ניסיון לרצח מנהיג זר. וינברגר דחה הגדרה זו מכל וכל:

אזור המגורים [של קדאפי] הוא מונח לא-מוגדר. זה בניין של פיקוד ושליטה. מעונו משתנה מלילה ללילה. הוא אינו מבלה שני לילות רצופים באותו מקום.²⁵

מן ההכחשה החד-משמעית ניתן ללמוד, לפחות, כי וינברגר עסק בהרגלי השינה של מנהיג לוב, והוא בקי בהם. מן הסתם, לא נרכש הידע הזה למטרות תיאורטיות.

לדברי בולגר, איש בוואשינגטון לא היה מצטער לו חוסל קדאפי במהלך התקיפה האווירית, אך לא זו היתה מטרת המבצע. הפחדת קדאפי ומיגור תשתית הטרור שלו יכולים להיות יעילים יותר מחיסולו. אדרבא, חיסולו על-ידי אמריקנים עלול היה להפוך אותו לקדוש מעונה בקרב הלאומנים הערביים בכלל, ובקרב הלובים בפרט. את גישת הירש הגדיר בולגר כשבוייה בתפיסה חשאית – כאילו העובדה, כי אין שום מסמך ושום הוכחה כתובה לכוונה לרצוח את קדאפי, היא ההוכחה הטובה ביותר לקיומה של תכנית כזו.

בולגר הצביע על שלושה כשלים עיקריים בראיית קדאפי כיעד המרכזי לתקיפה האווירית:

א. גם אם מטרת התקיפה בבאב אלעזיזה נועדה לפגוע בקדאפי, הרי שאר המטרות קשורות במובהק לטרור, ולא סביר להניח, כי מישוהו היה נוטל אל עצמו סיכון בתקיפת חמש מטרות רק כדי להסוות רצח.

ב. המטרות נבחרו כעשרה ימים לפני התקיפה. איש לא יכול היה לדעת היכן יימצא קדאפי ביום התקיפה. הגורמים המבצעיים שלטו בלוחות-הזמנים למבצע ובמסגרתו המבצעית.

ג. ניסיון לחסל את קדאפי באמצעות מטוסים ובאמצעות טונות של חומר-נפץ דומה להריגת נמלה באמצעות פטיש ענק. לו רצה הממשל לחסל את קדאפי, יכלו לחסל אותו בפעולת קומנדו, שסיכויי הצלחתה היו גדולים יותר.

אולם, קשה להסכים עם קביעתו, כי רוב המטרות היו, אכן, קשורות קשר חד-משמעי למעשי טרור.

מרטין רולקוט טענו, כי נורת הציע תכנית מפורטת, שעיקרה ארגון פגישה בין קדאפי לשליח טרי וייט, שעסק בסוגיית בני הערובה בלבנון. לפי התכנית, הפגישה תתבצע בערב התקיפה במעונו של קדאפי בבאב אלעזיזה, וכך

במונח "חתרנות", שהוא רחב יותר ומעורפל יותר מ"טרור" בלבד.

גורמים בממשל האמריקני, מן הנשיא דרך שר החוץ ושר ההגנה ועד לאנשי הצבא, שהיו מעורבים במבצע, מוכנים להודות בחצי פה, כי התקיפה נועדה, בין השאר, להבליט את גגיעותו של קדאפי, לערער את שלטונו, ולעודד קצינים בכירים בצבא לוב לבצע הפיכה צבאית, שתביא לסילוקו. אך הם הכחישו מכל וכל, כי קדאפי היה מטרת התקיפה, והריגתו – יעדה העיקרי.

לקדאפי עצמו לא היה ספק, כי הוא, אישית, היה היעד לתקיפה האווירית, וכי האמריקנים "חיפשו את ראשו". ודאי, יש גם בכך משום הסבר נוסף להיותו יעד "קשה" ליישום דיפלומטיה של אכיפה. המחיר, שדרשה ארצות-הברית, היה לדידו, הוא עצמו, וזה היה מחיר "גבוה מדי" עבורו. התקיפה האווירית לא הפגיעה אותו, הוא היה מודע לאפשרות כזו, אך היה משוכנע, כי היעד יהיה התשתית הכלכלית של לוב, ובעיקר מאגרי הנפט בסירט. הוא אף דאג להכין עתודות נפט. התקיפה על ביתו הפגיעה אותו, גרמה לו להיכנס ללחץ.²¹

גם בקרב אמריקנים רבים, גברה ההכרה, כי אכן, היעד העיקרי לתקיפה האווירית היה חיסולו של מנהיג לוב. הבולט בהם הוא העיתונאי סיימור מ' הירש, שהגיע למסקנה, כי היעד הראשי לתקיפה היתה "משימה ללא תקדים בעתות שלום" – חיסול קדאפי ומשפחתו.²² לדידו, זו היתה גולת הכותרת במאמץ של כמה שנים של ממשל ריגן לחסל את שליט לוב, או לפחות להדיחו. במסגרת זו שותפה CIA בכמה ניסיונות לחסל את קדאפי במחצית הראשונה של שנות השמונים, או לפחות היתה מודעת להם. האמריקנים עודדו גורמי אופוזיציה לוביים, תמכו בהם, ומימנו אותם. לטענת הירש, כמה אישים וכמה גופים בממשל האמריקני, וביניהם ויליאם קייסי, ראש CIA, בנו מערכת שלמה של דיס-אינפורמציה, שמטרתה לסמן את קדאפי אישית כ"אויב מספר ו" של ארצות-הברית. שותפיו היו אנשי המועצה לביטחון לאומי, ובראשם קולונל אוליוור נורת. לכל אלה היה אינטרס להפעיל כוח צבאי, בהתאם לאמונתם הבסיסית, ואולי מתוך רצון "להסיט אש" מעיסוקיהם באיראן, שמעורבותה בטרור בין-לאומי, ובעיקר מול ארצות-הברית, היתה רבה יותר ומוכחת יותר מאשר זו של לוב.

הירש מודע, כי אין מסמכים להוכחת קביעתו, וכל ההנחיות היו חשאיות עד מאוד. הוראה מפורשת כזו גם לא ניתנה, אך הוא ציטט מדבריהם של רבים בדרג הממשל וברג הצבאי, שהודו בפניו, תוך הקפדה, כי שםם לא יוזכר: "אין ספק, הם [הממשל] חיפשו את קדאפי... הם הלכו להרוג אותו", ואחר הוסיף: "הרצח היה הדבר העיקרי."²³

הירש קבע, כי הנשיא תומרן בידי יועציו, ובעיקר, מקרב המועצה לביטחון לאומי. ריגן קיבל, לבקשתו, חוות-דעת משפטית מיועצו המשפטי, אברהם סופר, ולפיה חיסול קדאפי בעת התקיפה האווירית אינו פשע, ולנאומו לאומה מיד לאחר התקיפה הוכנה פסקה למקרה

* כזכור, היו אנשי המטות המשולבים המאופקים והמרגיעים בקרב יועצי הנשיא, ולא מן הנמנע, כי דברים, שנשמעו לאדמירל קראו כדברי רברבנות לא-רלוונטיים, נתפסו אצל עמיתיו, הקיצונים יותר, בעיקר, מקרב אנשי המועצה לביטחון לאומי, כמעשיים יותר.

21. אנדרסון, ע' 10.
22. הירש, ע' 17.
23. מרטין רולקוט, ע' 286.
24. הירש, עמ' 20, 89.
25. בולגר, ע' 433.

יובטח, כי שליט לוב ימצא במקום בעת ההפצה. התכנית נפסלה, אך יש באירוע כדי לרמוז, כי הועלו פתרונות להעדר המודיעין על מקומו המדויק של קדאפי. אפשר גם, כי העובדה, כי בתקיפה הופצו כמה מקומות, שבהם עשוי היה לשהות קדאפי באותה שעה מאוחרת של הלילה, באה לכפר על העדר מודיעין בזמן אמיתי.

גם על הקביעה של נורת, כי הצבא שלט על המסגרת המבצעית של התקיפה, יש חולקים. מרטין רוולקוט, שהתבסס על ראיונות רבים עם טייסי F-111, שתכננו את התקיפה וביצעוה, סיפרו, כי הטייסים, שהתאמנו כמה חודשים על מטרת לוב, לא כללו בהן את מחנה באב אלעזיזה. הם פסלו מטרה זו בשל הקושי לאתרה, בשל הסיכון לתוקפה כיוון שהוגנה היטב ומחשש לפגיעה בבניינים אזרחיים, שהקיפו את המחנה. ההנחיה לתקוף מטרה זו ניתנה להם ימים ספורים לפני הביצוע. שני המחברים סיפרו, כי המטרה החדשה התקבלה בתדהמה על-ידי המתכננים, שניסו לערער עליה.²⁶ הוויכוח, האם להוסיף את באב אלעזיזה כמטרה, הגיע להחלטת הנשיא ריגן, והוא הורה לצרפה. צירוף באב אלעזיזה הביא את חיל האוויר האמריקני לבקש דחייה של כמה ימים בביצוע התקיפה ללימוד המטרה החדשה, והוא קיבל את פסק הזמן. זאת ועוד, "מלמעלה" הכתיבו לשנות את התכנון, ולהקצות תשעה מטוסים למטרה זו, ולא להסתפק בשישה, כפי שהעריכו ככמות הסבירה למטרה זו. על תצלומי אוויר מפורטים סומנו על גג בניין המגורים של קדאפי נקודות מכוון לשני מטוסים, שכל אחד מהם נשא ארבע פצצות מונחות-ליזר במשקל 2,000 פאונד. שאר המטוסים הופנו למבנים אחרים באותו מחנה.

אותם מחברים טענו, כי בהיות אנשי המועצה לביטחון לאומי מודעים לחוסר ההתלהבות של אנשי הצבא מבחירת המטרות, הם חששו פן אלה יסוו ברגע האחרון מהסיכום, שקיבל את אישור הנשיא. כדי להבטיח, כי המטרות יותקפו כמתוכנן, הורו אנשי המועצה לביטחון לאומי לסוכנות האזנה (NSA) להאזין בחשאי לתקשורת של הצי השישי, שמפקדו היה המפקד העליון של הפעולה.

לגבי חוסר היעילות של הניסיון לחסל אדם בודד באמצעות עשרות טונות של חימוש, ראוי לציין, כי הנשיא קארטר אסר בסוף שנות השבעים בצו נשיאותי כל מעורבות של זרועות הממשל האמריקני בחיסול מנהיגי מדינות זרות. הצו הזה אומץ גם על-ידי הנשיא ריגן. לפיכך, פעולת קומנדו לחיסול קדאפי היתה עבירה בוטה על הצו, ולא היתה מתקבלת על-ידי הקונגרס ועל-ידי העם האמריקני. אולם, הריגה "מקרית" תוך כדי הפצצה אווירית מסיווית היא חלק מ"סיכוני המלחמה", ויכולה להתקבל.²⁷

לפיכך, נראה, כי למרות ההכחשות הרשמיות, חיסול קדאפי לא היה רק שאיפה כללית ו"הרהורים שבלב", אלא תכנית קונקרטיה הרבה יותר.

הידיעות הרבות על מהומות בצבא לוב מיד לאחר התקיפה ועל קרבות בין יחידותיו, בעידוד נלהב של שידורי התעמולה האמריקניים,²⁸ עשויות לרמוז על

אפשרות, כי התקיפה האווירית אף תואמה מראש עם קצינים ממתנגדי קדאפי. מעין הסדר שלפיו חלקם של האמריקנים יהיה לחסל את מנהיג לוב, כדי ליצור לקצינים הללו הזדמנות נוחה לתפוס את השלטון. זה יכול לתת מענה חלקי לשאלה, מדוע נמנעו האמריקנים כמעט לחלוטין מלפגוע בנכסים צבאיים אמיתיים של צבא לוב. האפשרות האחרת, שלפיה קיווה הממשל האמריקני, כי יקום משטר חדש בלוב בעקבות התקיפה האווירית, ללא הכנת תשתית מוקדמת לכך, עשויה להצביע על תמימות מסוימת.

תוצאות התקיפה

בפועל, קדאפי עצמו לא נפגע, אף כי שהה באותה עת במגוריו בבאב אלעזיזה. אחרים מבני משפחתו נפגעו. התוצאות המעשיות של ההפצצה היו מעטות מאוד.* בתדריך לפני ההמראה קיבלו הטייסים הנחיות מפורשות לא להסתכן, ולבצע רק יעף אחד על המטרות; ולא לשגר חימוש, אם יתעורר החשש הקל ביותר לגבי תקינות מערכות העקיבה והנעילה של המטוסים. גנרל צ'רלס גבריאל, מפקד חיל האוויר האמריקני, שהגיע לתדרך אישית את טייסי F-111, התרה באנשיו, "שלא ינסו להיות גיבורים." שלישי מהמטוסים F-111 של חיל האוויר וחמישית ממטוסי חיל הים לא ביצעו את משימתם. במהלך התקיפה האווירית הושלכו 232 מ-300 הפצצות שתוכננו, ונורו 48 טילים נגד מערכות מכ"ם ונגד טילים קרקע-אוויר. הגורמים המבצעיים התאכזבו מההישג הטקטי, אך העריכו, כי בהתחשב בקשיי הטיסה, במגבלות החמורות על הצוותים, ובהשוואה למבצעים דומים במלחמת העולם השנייה ובמלחמת ויטנאם, היו התוצאות יותר מסבירות.

בלוב דיווחו מקורות רשמיים, כי בתקיפה האמריקנית נהרגו 37 אנשים, ויותר מתשעים נפצעו. התקבלו דיווחים רבים על קרבות בין יחידות צבא לוב. היעלמות קדאפי והיאלמותו הגדילו את תחושת אי-הוודאות, ויצרה ציפיות לכך, שנפגע בהפצצה. לאחר כמה ימים הופיע קדאפי בציבור, והמשיך לנהל את ענייני מדינתו. אולי היה מוכה, אך בוודאי לא הובס.

למחרת התקיפה האווירית האמריקנית, ירו הלובים שני טילים סקאד לעבר האי האיטלקי למפדוזה, שעליו, לפי מקורות שונים, ממוקמת תחנת האזנה אמריקנית. הטיילים נפלו בים, הרחק ממטרותם.

סיכום

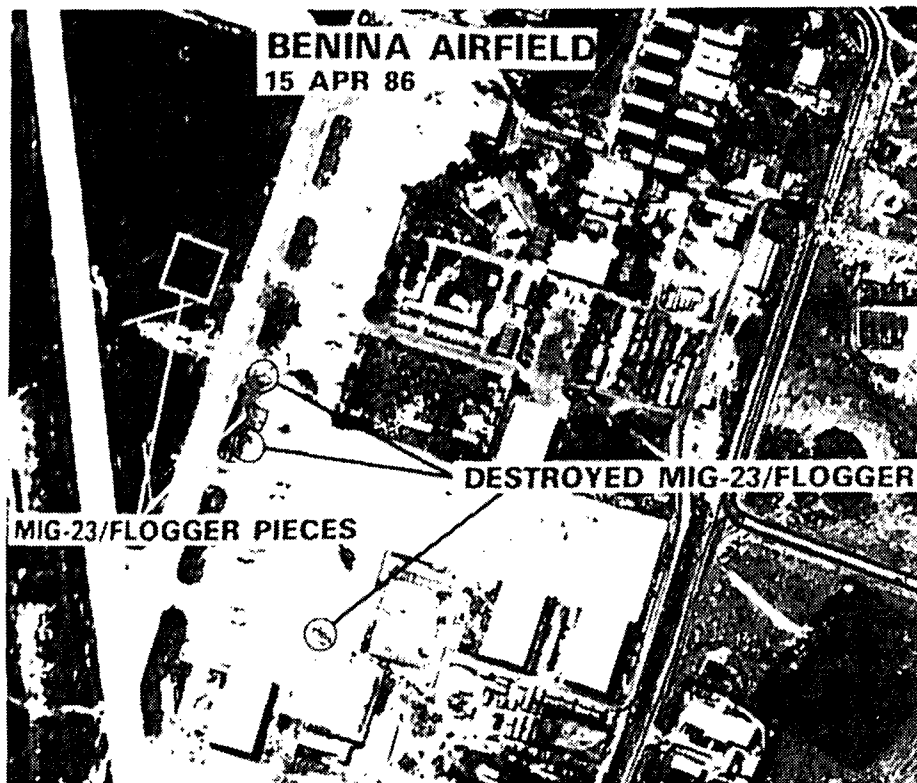
ביומיים הראשונים לאחר התקיפה שטף את המזרח התיכון גל של מעשי טרור נגד יעדים אמריקניים ונגד יעדים בריטיים. ההקשר היה בכל המקרים לפעולה בלוב, אך נראה, כי אלו תגובות ספונטניות של ארגוני טרור, ללא הכוונה לובית.

- 26. מרטין רוולקוט, עמ' 287-293.
- 27. טורק, ע' 26; מלמן, שם.
- 28. על המהומות בלוב אחרי התקיפה יש דיווחים רבים. רונן, עמ' 507-508.

**

רק שלושה מתשעת המטוסים, שתוכננו לתקוף את באב אלעזיזה, שיגרו חימוש במדויק. מטוס אחד החטיא, ושיגר את חימושו על שכונה אזרחית סמוכה, בקרבת השגרירות הצרפתית, וגרם אבדות רבות בקרב האזרחים. ארבעה טייסים לא שחררו חימוש כלל בשל תקלות במטוסיהם ובמערכות הנשק. מטוס אחד נפל לים בסמוך לחוף לוב בדרכו למטרה. סיבת נפילתו אינה ידועה. בתחילה העריכו, כי נפגע מאש ג'מ, ומאוחר יותר שיערו, כי המטוס נפגע מהפרעות אלקטרוניות, שיצרו מטוסים אמריקניים ללוחמה אלקטרונית. על סידי בלאל הושלכו כל שתיים-עשרה הפצצות, כמתוכנן. על רחבת המטוסים בשדה התעופה בטרפולי השליכו חימוש רק חמישה מששת המטוסים המתוכננים. שלושה מטוסים הושמדו, ועוד כמה נפגעו. ללובים היו כשלושה-עשר מטוסים כאלה. לחיל הים האמריקני היו הישגים מעט טובים יותר. על מחנות ג'מאהיריה הטילו חימוש שישה משבעת המטוסים המתוכננים. פצצות של אחד מהמטוסים התוקפים נפלו באזור אזרחי מחוץ למחנה, ופגעו באזרחים. על שדה התעופה בבנינה השליכו חימוש שישה משמונת המטוסים המתוכננים, והרסו כמה מטוסים.

צילומי אוויר, שפרסם הממשל האמריקני מאתר התקיפה בשדה בנינה.

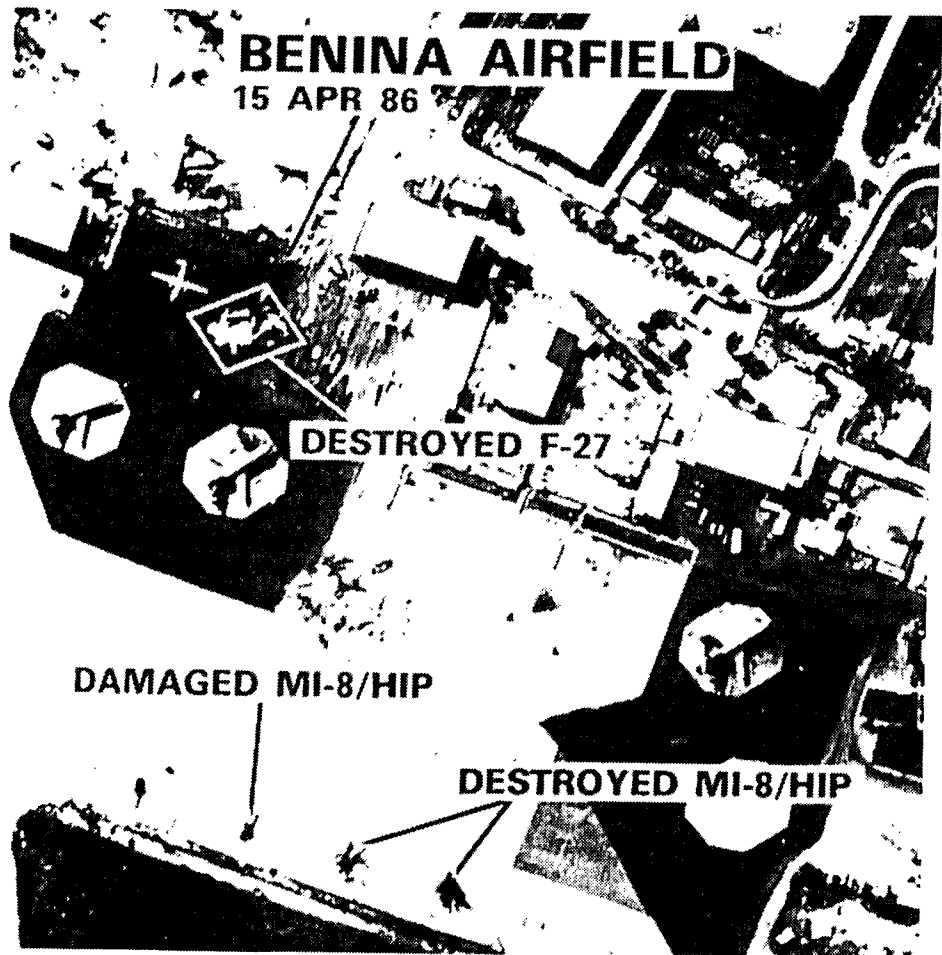
האמריקנים תקפו חמש מטרות. בסיס הקומנדו הימי בסידי באל, הוגדר כבסיס אימון לטרוריסטים, והיעד העיקרי היה בריכת אימון לצוללנים ומבנים למגורים ולהדרכה. קשה לקשור מטרה זו לרדיפה אחרי קדאפי אישית. אך בכל המכלול של התמודדות אמריקנית מול הטרור הבינלאומי – הסכנה מאמודאים טרוריסטיים היתה הקטנה ביותר. מטרה זו הועלתה דווקא עלידי נציגי הצבא, בין השאר בשל מידע, שקשר את הבסיס לפעילות של צוללים מלוב, שהיו שותפים במיקוש תעלת סואץ והים האדום, שנתיים קודם לכן. בדיונים על קביעת המטרות קיבלו אנשי המועצה לביטחון לאומי בלעג את דרישת נציג המטות המשולבים. לטענתם, מגוחך להפנות מטוסי F-111 מבריטניה לתקוף "בריכת שחייה". נראה, כי בסופו של דבר אומץ הבסיס כמטרה גם בשל מיקומו, על חוף הים, וקלות זיהויו מן האוויר במערכות ראית לילה.

הרחבה הצבאית של שדה התעופה טריפולי, שעליה נערכו מטוסי תובלה ענקיים מדגם איל 76, הותקפה לכאורה בשל השימוש הלובי בהם להובלת טרוריסטים לפעולותיהם בכל רחבי העולם. לפי בולגר, ייתכן, כי ציוד רלוונטי לטרור אוחסן בסמוך. מקור אחר הצביע על המטוסים הללו, כמסייעים לפעילות החתרנית של קדאפי, כמו העברת אספקה לצבא הלובי בצ'אד. המטרה היתה נוחה לזיהוי מן האוויר, רחוקה יחסית מאזור מיושב, יסודות שולקחו בשיקול האמריקני. ייתכן, כי המטוסים נבחרו כמטרה גם בשל הקשר האישי יותר לקדאפי: סביר, כי המטוסים הללו שימשו את קדאפי אישית בנסיעותיו ברחבי לוב, ובעיקר, לסבהא, עיר מוצאו. פגיעה במטוסים עשויה להקטין את סיכויו להימלט מטרפולי, או מלוב, בעת צרה. בטרפולי עצמה, קרוב יותר לחוף הלובי, שוכן שדה תעופה צבאי גדול מאוד – שדה מעתיקה – המוכר לאמריקנים, שבנוהו והפעילוהו. בשדה היו עשרות מטוסים צבאיים מן המשוכללים שבארסנל הלובי, ויכלו להוות מטרה נוחה ומרשימה.

המטרה השלישית, שדה התעופה הצבאי של בנינה שבבנגאזי, הותקפה כחלק מהכוונה לדכא התנגדות אפשרית, כנראה, של הטייסת הסורית, שרק לה היתה יכולת לפעול בליה. כלומר, מדובר בצורך מבצעי, ואפילו לפי בולגר, אין מדובר במתקן, שניתן לקושרו לטרור הלובי. בתקיפת השדה הושמדו גם מטוס מנהלים וגם מסוק תובלה, ונפגע מטוס אזרחי. זה יכול לרמוז, כי גם כאן היתה כוונה להקטין את יכולת הניידות של קדאפי.

שתי המטרות העיקריות לתקיפה האווירית היו מחנות באב אלעזיזיה בטרפולי ומחנות ג'מאהיריה בבנגאזי. באב אלעזיזיה היתה המפקדה הראשית של קדאפי, והוא שימש מרכז ומפקדה ראשית לטרור ולאירוח טרוריסטים. גם המחנה בבנינה תואר כמפקדה החילופית של קדאפי במזרח המדינה וכמקום ביקור לטרוריסטים. אך מעבר להיות המחנות הללו מפקדות צבאיות, הם שימשו גם כבית פרטי לקדאפי. בבאב אלעזיזיה גרה כל משפחתו, ומחנות ג'מאהיריה שימשו אותו בעת שהייתו במזרח לוב.

מטרה נוספת, שניתן לקושרה בקלות יחסית לטרור ולחתרנות לובית – משרדי המודיעין הלובי – נבחנה ברצינות, ונפסלה בשל הימצאה בלב אזור מיושב ובשל הקושי לזהותה. שני המחנות שנתקפו "סבל" מאותן מגבלות.

כשנתיים לאחר מכן לא אותרו כל מעשי טרור נגד אמריקנים, שניתן לקושרם ללוב. עובדה זו הביאה את צימרמן לקבוע, כי בסופו של דבר היתה מדיניות ריגן כלפי לוב וכלפי קדאפי דוגמה מוצלחת לדיפלומטיה של אכיפה.²⁹

אולם, בהפעלה של דיפלומטיה של אכיפה תמיד יש חשש פן ייחלש המסר, או ישכח, עם השנים. אזי צריך ה"אוכף" לפעול שוב, ואולי הפעם באמצעים חריפים יותר. לא עברו אלא שנתיים, ושמה של לוב השתלב שוב במעשי טרור בין-לאומיים. כך, לדוגמה, פורסם, כי לוב היתה מעורבת בפיצוץ מטוס PAN AM מעל סקוטלנד בשנת 1988, ובאותה שנה נתפסו סוכניה בסנגל ובידם חומרי נפץ חדישים.³⁰ אך נראה, כי לוב וקדאפי נזהרים הרבה יותר מלהיתפס כמזוהים עם מעשי טרור.³¹ גם כישלוננו הצבאי בצ'אד כמה חודשים לאחר התקיפה האמריקנית, שגרם השפלה רבה למשטרו, חייב את קדאפי להתעמק יותר בבעיות פנים ובאבטחת שלטונו.

האמריקנים, ולפחות אנשי המועצה לביטחון לאומי, לא ראו בתקיפה האווירית סוף פסוק לניסיונות לחסל את קדאפי, או לפחות להדיחו. מרטין רוולקוט ציינו כמה רעיונות, שעלו בחודשים לאחר התקיפה (החל מביצוע "בום" על-קולי מעל ביתו של קדאפי, דרך מיקוש נמלי לוב, ועד ניסיון נוסף לאתר את מקום לינתו, ולתקפו

מהאוויר.³²

בסוף שנת 1988 הוסטה ההתעניינות בקדאפי ובלוב מתחום הטרור לתחום אחר. החלו להתפרסם ידיעות על המתקן לייצור חומרי לוחמה כימית, שבונים הלובים באזור ראבטה, דרומית לטריפולי. האמריקנים ראו במתקן איום וסכנה. בארבעה בינואר 1989 הפילו שני מטוסים F-14 של חיל הים האמריקני שני מטוסים מיג 23 לוביים מעל הים התיכון דרומית לכרתים. פראנק קארלוצ'י, שר ההגנה האמריקני, הכחיש כל קשר בין התקרית לבין הכנות אמריקניות לתקוף את המתקן לייצור חל"כ.³³ נראה, כי הלובים העריכו, כי המודל של ינואר-אפריל 1986 עומד לשנות. הם מיהרו להכחיש, כי המתקן בראבטה מייצר חומרים לא-חוקיים, ארגנו ביקורי עיתונאים באתר כדי לשכנעם בתמימותו של המפעל, ובהמשך אף בימו, כנראה, שרפה במתקן. האיום האמריקני נתפס במלוא חומרתו. אז, למזלו של קדאפי, החל להעסיק את האמריקנים אויב חדש – צדאם חוסין בעיראק.

המשך בעמוד 55

- 29. צימרמן, ע' 212.
- 30. ב'ורד, שם.
- 31. ב'זאב, עמ' 8-7.
- 32. מרטין רוולקוט, עמ' 314-318.
- 33. גריל, עמ' 21-20.

- Survey, London: Westview Press, 1988.
- Joe Stork, "Mad Dogs and Presidents," *Middle East Report*, Vol. 16, No. 3, May-June 1986.
- Jonathan Baerman, *Qaddafi's Libya*, London, 1986.
- Michel & Godfrey Jansen, "The Libya Raid: Where It Went Wrong," *Middle East International*, 16 May 1986.
- David C. Martin & John Walcott, *Best Laid Plans, The Inside Story of America's War against Terrorism*, New York: Harper & Row, 1988.
- Seymour M. Hersh, "Target Qaddafi," *The New York Times Magazine*, February 1987.
- Daniel P. Bolgar, *Americans at War, 1975-1986, An Era of Violent Peace*, California: Presidio, 1988.
- Anthony H. Cordesman, "After the Raid, The Emerging Lessons from the US Attack on Libya," *Armed Forces*, Vol. 5, No. 8, August 1986.
- John K. Coole, "To the Shores of Tripoli," *Middle East International*, 2 May 1986.
- Mark Thompson, "Mixed Signals May Have Misguided US Weapons," *The Washington Post*, 22 January, 1989.
- Konard Adler, "An Eye for An Eye, A Tooth for A Tooth...", *The US Airborne Strike against Libya*, *Armada International*, January-February 1987.
- Brendon M. Greely Jr., "U.S. F-14s Down Libyan Mig 23s in Dogfight over Mediterranean," *Aviation Week Space & Technology*, January 9, 1989.
- John D. Morrocco, "U.S. War Plan: Air Strikes Topple Hussein Regime", *Aviation Week & Space Technology*, Se-te.ber 24, 1990.

גנרל דוגאן הודח כיוון שלא
קיבל אישור מוקדם לראיון
ולתוכנו, שחשף תכניות
מבצעיות.

ניצחון (המשך מעמוד 49)

– הוסתרה מרפאל מטעמי סודיות. ברמת הפרט (ברמת המכלל, הרכיב וה"פנטנט") זוהו מחדשים ובעלי כושר יצירה ומקוריות, ולא מעט נכתב על הדרכים ועל הקשיים לשלבם בצוותי העבודה. נכתב גם משהו על תופעת "לא-הומצא-אצלנו", על ההתנגדות לייבוא, שמקורה אף הוא ברצון העז לחדש בעצמנו. אם הוצעו אצלנו אמצעים, שכמותם לא היו מצויים בארסנל העולמי, הם נדחו, או לא התקבלו על-ידי זרועות צה"ל. המאמץ להתגבר על השמרנות הצבאית כלל הקמת קבוצה למחקרים צבאיים ברפאל, שבתוקף המומחיות הצבאית של אנשיה ובתוקף ניסיונם תתמוך ביחומות לחדשנות. התוצאה היתה מעורבת – תמיכה בנושאים אחדים וספקנות זהירה לגבי נושאים אחרים.

בערך בתקופת מלחמת של"ג, ובעיקר אחריה, בסיוע יועצים צבאיים בכירים, נכתבו אצלנו מסמכים רציניים על הצורך לחדש בלוחמת היבשה, כמובן בעזרת אמצעים חדשים, אך גם בשינויי ארגון ובשינויים בתורת הלחימה. יוזמה זו דעכה בסוף שנות השמונים תחת דגל האידיאולוגיה של עידן השיוק, שלפיה חלילה למפתח "להסביר ללקוח מה הוא בעצם צריך", והיום מעטים זוכרים אותה.

לגאולה. מכאן משתמע, כי רומל הבין, כי לא היה לו אפילו כושר דפנסיווי בשלב הזה. המהלך הזה נעצר מיד עם תחילתו בפקודת היטלר, שהורה על הנסיגה המתוכננת. זה מצביע, כי רומל הבין, שאפריקה אבדה לגרמנים.

187. Van Creveld, 'On Learning from the Wehrmacht', pp. 67-68.

ארה"ב ולוב (המשך מעמוד 29)

האמריקנים, והנשיא בוש העצימו את דמותו של נשיא עיראק, והפכוהו למקור כל הרע בעולם – כפי שעשו כשבחרו בקדאפי כאויבם. שוב יושמה דיפלומטיה של אכיפה, ושוב עלה הוויכוח, האם יש לחסל את צדאם חוסין. גנרל מייקל דוגאן, מפקד חיל האוויר האמריקני, הודח מתפקידו* אחרי שטען, כי "צדאם חוסין, משפחתו, המשמר האישי שלו, ואפילו הפילגש של", צריכים להיות היעד המרכזי לתקיפה אווירית.³⁴ שר ההגנה צ'יני הסביר, כי הדיח את גנרל דוגאן משום ש"אין אנו מדברים על השמת מטרה על אנשים מסוימים, שהם אישים של ממשלות אחרות" – משום שהדבר מפר את הצו הנשיאותי, האוסר רצח מנהיגים זרים.

גם במקרה העיראקי לא היסס הנשיא ג'ורג' בוש להביע את תקוותו, כי צדאם חוסין יודח על-ידי קציניו, אך התנגד לתכנון ישיר של חיסולו, למרות שהנושא עלה ביחזמת גורמים אמריקניים וביחזמת השותפות האחרות לקואליציה.³⁵ יחד עם זאת, דיווחו, כי במהלך מלחמת המפרץ הורה הנשיא בוש למטוסי חיל האוויר לפגוע אישית בצדאם חוסין, ולפחות פעמיים הותקפה שיירת המכונות של נשיא עיראק, בניגוד לצו, האוסר מעשי רצח פוליטיים, אך מתיר לחסל מנהיג אויב בלהט הקרב. ככל הנראה, גם בנושא הזה שימשה התקיפה האווירית האמריקנית על לוב תקדים הולם.

ביבליוגרפיה

- Vox Militaris, "The US Strike against Libya: Eldorado Canyon," *The Army Quarterly & Defence Journal*, Vol. 116, No. 2, April 1986.
- Brian L. Davis, *Qaddafi, Terrorism, and the Origins of the U.S.: Attack on Libya*, New York: Praeger, 1990.
- Tim Zimmerman, "The American Bombing of Libya, A Success for Coercive Diplomacy?" *Survival*, Vol. 14, No. 3, May-June 1987.
- Yehudit Ronen, "Libya," in Itamar Rabinovitch & Haim Shaked, (eds.), *Middle East Contemporary*

34. מורוקו, עמ' 16-18.
35. מלמן, שם.